

C. G. DISSESCU

ORIGINELE
DREPTULUI ROMÂN

BUCUREȘCI

Tipografia lucrătorilor asociați, Marinescu & Șerban

Strada Sfinti No. 6 (Vis-à-vis de spitalul Coltea)

1899

34(R)

Scumpe prietene,

Public aci cuprinsul a trei lecțiuni din Istoria Dreptului, ce am făcut anul trecut, însuflețit mai mult de dragostea tradițiunei, — asupra căreia am vorbit de atâtea ori, — de cât de credința că am prins adevăratul și întregul fir al vechilor noastre obiceiuri și așezăminte.

Multe lumini, multe isvóre mi-ai arătat.

Dă-mi voe să-ți mulțumesc închinându-ți acest studiu.

C. G. Dissescu.

Sărăcinești, Februarie 1899.

Domnului Alexandru A. Plagino.

ORIGINELE DREPTULUI ROMÂN

— *atr.* —
Cari sunt originile Dreptului nostru?

Dacă dăm credință unei legende politice, după care țărilor românesce există numai de vre-o 50 ani, cestiunea noastră pare zadarnică, fără răspuns. Intr'adevăr, orî este vorba de originile noului Drept, și atunci problema e simplă: legile franceze traduse; orî ne gândim la originile vechiului Drept, — și atunci cestiunea este și mai ușoră: Dreptul neputîndu-se concepe de cât acolo unde ființeză un Stat, iar Statul român ne fiind de cât creațiunea noastră de azi, nu există un vechi Drept.

Dar acésta nu se pôte. Ce este Dreptul? Sentimentul de apărare al unei *energii*. ¹

Poporul românesc, cu origina lui daco-romană, trăește de aprópe 2000 de ani. In acest timp el

1. Dobrescu, Évolution de l'Idée du Droit, 1898.

a suferit, s'a luptat, a cugetat, a simțit; a trebuit dar să se supue și unei puteri morale, unui drept, și, în tot casul, să'l creeze pe măsură ce nevoile desvoltau sentimentul de apărare.

Așa înțeles subiectul, trebuie să constatăm că originile acestui Drept sunt foarte obscure. Trecutul nostru însă le poate descoperi în bună parte. Pentru acesta ne trebuie o lumină ca să răspândim întunericul. Sunt două mijloce de a studia limba, moravurile, literatura, codificările unei țări, cum sunt și două mijloce de a lumina o Biserică: este lumina de din afară și cea din lăuntru. Acestă din urmă 'mi pare mult mai puternică și mai trainică: miș de lumină de din afară de Biserică nu o pot lumina cât cea mai neînsemnată candelă ce ar fi în mijlocul ei.

În tratarea cestiunei ce mă preocupă, voiu recurge la lumina lăuntrică, aceia pe care ne-o dă conștiința noastră a fie-căruia și conștiința națională.

Legile unui popor, ca și întâmplările istorice, se pot studia și reconstitui după materiale și documente scrise, — dar mai bine după viața sufletescă, și în hotarul restabilirei ei.

De aceia vestesc mai dinainte că, în dovedirea afirmațiunilor ce voiu face, mă voiu referi la isvóre puternice, aș putea zice, cu óre-care presumțiune, incontestabile, tocmai pentru că sunt nescrise. Unde le găsim? În conștiința noastră națională din trecut. — E un tesaur această con-

știință, și acei cari o négă n'au altă justificare de cât ignoranța lor.

S'a crezut că n'avem o Istorie politică interesantă pentru civilizațiunea europeană, și istoriografi ca Hașdeu, Tocilescu, Xenopol, Urechia au dovedit ce însemnată și frumoasă, ce instructivă și bogată este această istorie...

S'a crezut că n'avem o Poesie populară, și Alexandri a reînviat-o, iar Crăciunescu a înscris-o între genurile poeziei classice.

S'a crezut că n'avem o Musică, purtătoare în sine a caracterului Artei, și Enescu a dovedit în mijlocul Parisului, înaintea unui auditor classic-musical, că musica noastră este originală, plină de expresiune, în stare să primească altoiul fraselor wagneriane.

Maî am și un alt cuvînt pentru care prefer documentele nescrise — am zis partea sufletescă — celor scrise. Dacă este o strînsă și vedită legătură între sufletul unui popor și arta lui: poezia, musica, legenda, basmul, literatura lui, această legătură este fără îndoială maî hotărîtore, de și maî puțin evidentă, între sufletul și Dreptul unei Națiuni.

Cu drept cuvînt Jzoulet, în lecțiunea sa de deschidere din anul trecut la Collège de France, exprima această idee în formula următoare, precisă și clară, ca tot ce e cugetare franțuzescă: „Trecearea de la psichic la juridic este iresistibilă, fatală.“ Voiți un exemplu? De câți-va ani încóce femeia

a început să revendice o mai mare demnitate mintală și morală. De atunci a început din ce în ce mai mult și un progres în revendicarea acestor demnități din punctul de vedere legal. Mai înainte femeile duceau o viață cu totul casnică, de gyneceu. Care era condițiunea ei juridică? Nulă, căci n'avea personalitate. Mai stau ele azi în fundul gyneceului? Dar cine le mai poate ține azi în casă? Au început să populeze școlile primare, liceele, facultățile, salónele, biurourile telegrafice. Măine vor fi în Ministere și poate chiar în colegiile electorale. De ce această schimbare? Pentru că viața morală a femeii se amestecă din ce în ce mai vedit cu viața morală a omului, și o comunitate de conștiință cu femeia determină cu timpul o împărțală a Dreptului.

Precum cu siguranță putem cunoaște caracterul unui om din trăsurile obrazului său, din privirea sa sufletescă, tot așa din limba și moravurile sociale și juridice ale unui popor putem cunoaște în ce stare de conștiință se găsește. Limba și Dreptul unei națiuni sînt fisiognomia ei. Studiind această fisiognomie la o epocă oarecare, putem cunoaște starea sufletescă a națiunii la acea epocă, și, invers, studiindu-i starea sufletescă, îi putem determina expresiunea: moravurile, Dreptul.

Înțelesul acesta mare ne dă un prim învățămînt, că atunci când gîndim la viitor, se cuvine să privim trecutul; să nu imităm pe cei cari distrug trecutul nostru pentru a ne da ceva nou cu orîce

preț, ci, din potrivă, să restabilim acele vremuri cari de departe ne chiamă la o viață sufletescă aceeași.

I

Până în timpurile noui ne-am obicînuir să credem într'o școlă istorică, formată mai cu sémă sub influența culturei franceze și a profesorilor veniți din Ardeal, și ne-am hrănit de niște idei greșite, inspirate de resentimentul anti-slavist. După această școlă, noi sîntem un popor curat roman, care am vorbit tot-d'auna limba latină, am avut obiceiuri romane și chiar o organizare de Stat romană.

Imi propun să dovedesc că elementul roman, fiind întrerupt în continuitatea lui la noi prin aruncarea undelor barbare, un alt element a influențat moravurile și mai cu sémă Dreptul nostru public și privat.

Pentru acesta va fi trebuință să stabilim câte-va fapte istorice cardinale în trecutul nostru, apoi să cităm câte-va obiceiuri juridice vechi, și în urmă să arătăm cum s'aũ infiltrat în vechile noastre dispozițiuni de drept.

Nu putem începe mai bine de cât cu arătarea împrejurărilor, a faptelor istorice determinante în formarea conștiinței noastre naționale. Ideia de Drept este foarte legată de ideia de Stat. Și este fatal să fie astfel, căci Dreptul e un obicei, o morală, pusă în mîna autorității, cum simpla

Evangelie e pusă în mâna preotului. Acolo unde nu există Stat, nu putem avea un Drept; acolo avem „dreptul celui mai tare“, dar nu Dreptul în înțelesul ce dăm noi acestui cuvânt.

Cum s'a format Statul nostru? Care este origina lui?

Mare discuțiune între istoricii noștri.

1° D-I Xenopol susține legenda omului providențial: Radu Negru, principe din Făgăraș, a descălicat de peste munți și a fundat Țara Muntenescă. Atunci s'a format și *rumânia*, în sensul de colonat-robie. După D-sa întemeietorul Munteniei, adică Radu-Negru poartă numele de Tugomir în actele maghiare, și origina sa este ardeleană. Causa principală a întemeierii statelor românești a fost apăsarea ungaro-catolică. ¹

2° D-I Tocilescu socotește că legenda relativă la Negru sau Radu-Negru Vodă înfățișează în imaginația poporului începuturile Statului românesc, adică întâmplările cele mai vechi. Pentru D-sa însă acest voevod este — ca și pentru D-I Xenopol — identic cu cel numit, în diploma ungară a timpului, Tugomir (Basarab). Următor lui Litean-Vodă și Barbat, voevodul Tugomir sau Negru-Vodă se retrăsese în Făgăraș, și de aci s'a întors pentru a închiega Statul până atunci trunchiat al Munteniei. Banatul Severinului fusese cuprins de voevodul Litean și încorporat la Muntenia. ²

1. *Istoria Românilor*, II, p. 72, urm.; VI, Introd.. p. 11.

2. *Manual de Istoria Română*, 1896, p. 40—44.

Deosebirea între aceste două opinii, cari urmază tradițiunea, este numai în privința locului de origină al fundatorului Radu Negru : pentru d. Xenopol, Tugomir-Radu Negru Vodă este ardelean, pentru d. Tocilescu este muntean, adică nici oltean, nici ardelean.

3° Teoria d-lui Hașdău ¹ consistă în susținerea ideii că întemeierea Țerei Românești este opera succesivă a mai multora din Basarabii, originari din Oltenia, dintre cari cel mai însemnat este Alexandru-vodă (1310—1360). Cât despre fundatorul legendar Radu Negru-vodă, vom vedea în teoria următoare reluată opiniunea d-lui Hașdău. Lăgănul Statului românesc este Banatul Olteniei, iar inițiatorii sînt Basarabii. În munții Olteniei, Hațegului și Temișianeii elementul etnic românesc, începînd de la colonizarea lui Traian, a rămas nestrămutat în timpul evului mediu.

4° Imi pare mai lămuritoare teoria d-lui Onciul, și sper că în sprijinul ei vine tocmai caracterul ce are, după mine, vechiul nostru Drept. Fundatorii Statului român cu așezămintele lui publice sînt Assanizii, — întemeietorii Imperiului Româno-Bulgar de la anul 1186. Se cunosc împrejurările istorisite de scriitorii bizantini, privitoare la redeșteptarea Bulgarilor sub Petru și Assan. Noii împărați se întitulăză, și sînt recunoscuți Impărați ai Româno-Bulgarilor. Im-

1. *Istoria Critică*, la anul 1873, reluată și completată în Tom. IV din *Etymologicum Magnum Romaniae*, 1898.

periul lor era format din două țări de naționalități distincte; „Valachia terra Assani“ venea la nordul Bulgariei și era vecină cu Ungaria. Unirea a ținut până la invasiunea Tătarilor de la an. 1241. După despărțirea Valachiei de Bulgaria, imperiul Assanizilor pierde caracterul român preponderant, și devine stat Bulgar. Cu toate acestea, un alt centru românesc înainte de an. 1186 ființa — ca și după părerea d-lui Hasdău — în Oltenia Bassarabilor; dar legendarul Negru-Vodă este, după opiniunea d-lui Onciul, vre-un împărat Assanid. Tot înainte de anul întemeierii imperiului româno-bulgar, se găseau populațiuni românești și în partea de răsărit a Valachiei, dar ele nu erau organizate în Stat. Românii de aci scăpaseră de unda dominantă a Cumanilor cu ajutorul împăratului bizantin Manuel Comnen, care bate, de rëndul acesta cu concursul Românilor, pe Unguri (1166). După două-zeci de ani, se unesc cu Bulgarii și cu Românii din Balcani, formând noul Imperiu cu organizare de Stat. Acesta este alcătuirea politică, făcută, după spusa tradiției, de Negru-Vodă, care personifică origina Românilor Negri (locuitori ai Valachiei răsăritene, numită Valachia négră).

A doua parte a teoriei d-lui Onciul e împrumutată de la d. Hasdău. Radu-Negru nu este același cu legendarul Negru-Vodă, ci un ôre-care domn din neamul Bassarabilor (fiul lui Alec-

sandru-Vodă și tatăl lui Mircea-Vodă), care a stăpânit Țara Românească cam între anii 1371 — 1384. A fondat multe mănăstiri Radu-Vodă, și cum pe atunci viața de Stat se confunda cu viața bisericească, a trecut ca întemeietor de țară, în legenda făcută sub influența unei tradițiuni de caracter religios.

Așa dar în epoca imperiului al doilea bulgar, Slavii ne-au influențat pe noi, dându-ne în cea mai mare parte vechiul nostru Drept public și Dreptul pe care 'l numeam „Obiceiul Pământului“.

Acestă influență însă începuse mult mai de demult ca influență de limbă, moravuri și Biserică. Sub al doilea imperiū avem o influență de Stat; influența anterioară fusese mai mult o influență de conlocuire, de contact.

Deja la finele secolului V se ivesc în țările noastre Slovenii împinși de alte popóre. De atunci datéză la noi toponimia, cuvinte fôrte multe slave și ôre-carî moravuri. Mai târziu un mare fapt istoric determină și mai mult influența. La anul 679 se forméză primul imperiū bulgar (după d. Onciul) saū Bulgaro-Român (după alți istorici). Acest imperiū a durat aprôpe trei secole și jumătate.

Pe lângă influența de limbă, mai avem și o influență religiósă, de și restrînsă mai mult la ritual.

Cum se face însă că limba noastră iese triumfătoare, dar obiceiurile nu ?

Faptul nu este izolat. Galii după cucerirea romană păstrează mult timp ca limbă populară limba celtică, iar ca limbă oficială (în viața publică) și literară, limba romană. Mai târziu, când vine cucerirea francă, Gallo-Românii păstrează sângele lor celt și roman, păstrează limba romană, dar iaă obiceiurile și instituțiunile france. ¹

Istoria ne arată cazuri în cari curioasa împletire a împrejurărilor dă naștere la rezultate neașteptate. Așa cu Bulgarii, așa cu Normanii din Russia, așa cu Românii.

Bulgarii sînt — zic unii învățați — de origină turaniană. S'aă slavizat înainte de a forma imperiul Româno-bulgar; aă păstrat în ore-care măsura sângele turanian, dar aă luat multe obiceiuri slave, bizantine, și chiar limba slavă.

Asemenea în Russia, dinastia de Normani, Varegii, care isbutise a supune de bună voe neamurile slave, prin a doua jumătate a vécuiului IX, a dispărut aprópe îndată în massa puternică de Slavi. ²

E de notat că pentru aceste două exemple, ca și pentru cel d'întăiă cu Francii, avem un semn exterior identic, numele. Gallo-Românii împreună cu Francii cuceritori forméză poporul francez; Slaviî împreună cu Bulgarii stăpânitori forméză

1. *Jullian*, Gallia.

2. *I. Bogdan*. Românii și Bulgarii.—De alt-fel asupra originei Varegilor e încă discuțiune în lumea învățaților, *Ramband*, Histoire de la Russie, p. 39 urm.

poporul bulgar; Slavii din Russia, împreună cu elementul norman cuceritor, forméază statul rus. Francez, Bulgar, Rus sînt numele cuceritorilor, aplicate la niște popóre învinse politicește, dar învingetóre prin limbă, și prin mai multe saú mai puține moravuri.

Noi, Românii, mai puțin numeroși de cît Slavii, am păstrat puternicul element etnic roman, sângele, limba și multe obiceiuri romane, dar am luat obiceiurile juridice slave. Influența este deci numai parțială și diferențiată de întâmplări de același ordin la alte contacturi, din caúsă că împrejurările sînt deosebite și aprópe unice în felul lor.

II

Să vedem acum *fondul obiceiurilor juridice slave*.

Seminția slavă este cea mai întinsă din popó-rele europene aparținétóre marei ramificațiunii a Indo-europenilor. Din cele 95 milióne de Slavi, contactul nostru a fost mai strîns cu Slovenii. Intre secolii V — VII acești Sloveni, așezați în peninsula balcanică, aú fost stăpâniți de Bulgari, carí în curînd se confundă în massa slavă.

Printr'un singur cuvînt se pot caracteriza ramurile trunchiului indo-german ast-fel: rasa germană represintă sentimentul libertăței, cea latină și celtică — egalitatea, cea slavă — fraternitatea. De aci obiceiul cuvîntului: „Mă, frate“, rēmas

și la poporul nostru. Intr'adevăr, Slaviî forméză o populațiune blândă, sociabilă, mistică.

În țările române Slaviî au venit nu ca năvălitori, ci ca fugari ei înseși, din cauza altor invadări, căutând nu pradă, ci mântuire. Au intrat în legături apropiate, ca tovarăși de nenorociri. Venind din munți și păduri, Slaviî întâlnesc pe Români, și 'i înrîuréză din primele vremi ale contactului, așa după cum nici-un alt popor străin n'a fost în stare să influențeze pe Români. Terminologia topografică, la munte chiar, influența așezămintelor poporului (dreptul public), a vieții agricole, a moravurilor, se explică mai bine prin contactul popórelor de cât prin procedarea oficială și bisericescă.

E azi un lucru convingător pentru tótă lumea aprópe, că, din cauza năvălirii barbarilor și retragerii locuitorilor din orașele și satele Daciei la munți, s'a stins viața politică și juridică pe bazele Dreptului roman. Limba, obiceiurile, viața sufletescă se transmise înainte aceleași, dar așezămintele politice devin slavone în mare parte. Concepțiunile și practica rënduelilor juridice de altă dată presupuneau abstracțiuni, pentru cari ómenii cu viața păstórescă și simplificată nu mai erau chemați să le înțelégă.

Comunitatea de viață a Slavilor cu Românii este dovedită prin fapte neîndoiose.

Mai întâiî însă, să pomenim câte-va genera-

lități asupra trecutului vieții sociale și juridice la Slavi.

Nu mai vorbim de primitiva viață vagabondă, caracteristică tuturor triburilor. Mai târziu vine epoca fixării în sate derivate din câte un clan; pământul era proprietatea tuturor. Când veni vremea cuceririi tătare, năvălitorii stabiliră principiul monarhic: Khanul era stăpânul pământului. Boerii sunt mari proprietari și șefi militari, cari se strâng în jurul principelui. În unele principate șeful este un fel de președinte de republică. Alături de el este o adunare generală a cetățenilor (obștesca adunare?). Membrii se convăcă trăgându-se clopotul cel mare din piață (obiceiul clopotelor la solemnități de aci vine?). Principele presta jurământ la intrarea în funcțiune; el putea fi gonit și înlocuit.

În cele mai vechi timpuri Dreptul penal slav era întemeiat pe sistemul răsbunării. În Serbia, ca și la noi altă dată, exista talionul. În aceste pedepse de mutilare (mâinele, nasul tăiate) era deosebire între boeri și mojici. Familiile și chiar satele erau solidare pentru plata amenzilor și pentru incendiu. Fratele răspundea pentru frate, tatăl pentru fiu, rudele pentru rude, — întru cât aveau un acelaș foc, vatră.

La unele populațiuni, de exemplu la Slavi munte-greni și dalmațieni, proba se face nu numai prin martori și jurământ, dar și cu jurați în sens de confirmători ai dreptului pretins.

Femeile de asemenea au cojurătoare. Așa vedem și la noi altă-dată în materie de divorț.

Răpirea femeilor era foarte aspru pedepsită: fata răpită și căsătorită se dedea tatălui său, care decapita pe culpabili, obiceiul născut din necesitatea consimțământului părintesc la căsătorie. Dacă femeia era răpită cu violență, avea dreptul de a tăia capul răpitorului. Dacă femeia răpită era văduvă, și ea declara că a consimțit, răpitorul era dator să o ție cu cununie fără zestre.

Nu putem stăruia mai mult acum asupra Dreptului slav. Când vom arăta obiceiurile juridice la noi, vom alege mai ales pe cele cari, negreșit, sînt împrumutate de la Slavi.

Am arătat în trăsuri generale acest fond juridic, pe care se altoesc cu timpul dispozițiuni de drept mai amănunțite și mai de multe cuprinzătoare, pentru a ne face o idee de caracterul fundamental arian al Dreptului slav. Cu un cuvînt, pentru a'și întocmi un Drept, popoarele românești nu au greșit orbește calea, și pe fondul vechiului roman aproape dispărut cu totul, au plantat dispozițiuni mai înapoiate de sigur de cît dispozițiunile perfecționate ale codicelui Romei, dar mai potrivite în epoca de reînviere prin care treceau acum. Pentru o epocă de bătrână copilărie, urmașii vechilor coloni au simțit nevoie de asigurări mai pe înțelesul tuturor, mai potrivite noiei redeșteptări și însuflețiri. Au găsit în Dreptul slav neînstrînarea pămîntului. Aci, în cas

de alienare, rudele vânzătorului din partea tatălui au dreptul de a exercita retractul în timp de un an și o zi, oferind prețul dobânditorului. Au găsit dreptul egalitar roman, iar nu dreptul de primogenitură. Au aflat în materie de revendicare proba cu martori: cei 9 martori jură în Biserică, pe când se trage clopotul. Au întâlnit principiul că tatăl, șef al familiei, nu este proprietarul absolut și exclusiv pe averea sa, ci patrimoniul este al familiei, și tatăl nu-l poate înstrăina fără consimțământul tuturor interesaților, după cum cereau nevoile timpului, când formula „am fost față” și iscălitura copiilor pe actele de vânzare erau de absolută trebuință pentru validitatea acestor contracte la noi, prin imitație de la Slavi.

III

Alături de fondul curat juridic, găsim mai la basă un temelie de alte manifestări ale inteligenței: legendele, basmele, întreaga literatură populară românească, în care de și comunitatea lor cu diferite popoare îndepărtate este vedită, totuși în bună parte întrezărim o legătură mai concretă cu manifestările similare ale Slavilor.

Sînt cunoscute isbitorele asemănări în basmele unor popoare care nu s'au putut cunoaște nici odată, n'au venit de loc în atingere unele cu altele. Potrivirile acestea nu pot isvorî de cât dintr'un chip general de a înțelege și simți lucru-

rile, din firea umană. Este mai mult o trebuință sufletescă, și mai ales prin psihologie se pricepe cum ómenii de orí unde, de se găsesc pe o aceeași tréptă a scărei de civilisațiune, véd în același fel fenomenele. Așa sînt comune : identificarea firei omenești cu cea animală, admiterea metempsichosei, însuflețirea arborilor și plantelor, și chiar a naturei mórte, isvóre, păduri. Inchipuirea, alătura cu visul, sînt factorii principali în făurirea basmelor, iar elementele fundamentale sînt metamorfosele.¹

Un alt punct de observat aci este suprapunerea factorului creștin asupra depositului primitiv păgân. Și cu acestea ne apropiem mai ales de ceea-ce ne preocupă, de împrumutarea reciprocă a temelor de înflorit și desvoltat de la Slavi la Români, și invers. În domeniul mitologiei, poesia noastră populară și unele credințe păstrate până azi la țeranî reamintesc un fond moral comun. Nu aducem exemple multe ; amintim pe Sf-tul Ilie, zeul tunetului, credința în stafii, vêrcolaci, apoi, mai ales după creștinare, colindele, raiul și iadul ;² legenda Babelor (Babini Dni), inovată la Slaviî de Nord, cu versiunile grécă, sêrbă, bulgară ; legenda Meșterul Manole, legenda Căpcăunilor, etc.

Pe terenul literaturii orale a influențat literatura religiósă, cea mai mult cunoscută de popor, cu

1. Șăineanu, Basmele române, Introducere, p. 1—20.

2. L. Leger, Esquisse sommaire de la Mythologie slave, 1882.

producțiuni ca Minunile Maicei Domnului, Alexandria, și altele.

În ordinea ideilor de Drept, privitoare la probe, găsim influențele miraculoase ale unor puteri nevăzute ; așa se explică *ordaliile* sau *judcățile lui Dumnezeu*. Și într'un alt domeniu, mai mult istoric, găsim tot atât în basmele noastre ca și în cele ale Rutenilor, Bulgarilor și Grecilor noi, influența amintirilor rele, sëlbatice, cum invasiunea Tătarilor pe cari tradițiunea 'i apropie de monștri mîncători de ómenî, căpcăunî. ¹

Rêștrîngênd acest capitol, găsim pe scurt apropieri mai explicabile între literatura orală slavă și cea română. Ast-fel în colecțiunea și studiul d-lui Șăineanu, ca și în culegerea de basme slave, traduse în franțuzește, a d-lui Leger, vedem că tóte încep cu *A fost odată...* cum de altfel este începutul tipic al poveștilor la neamurile cele mai diferite. Identitatea de subiecte, de explicațiuni, de incidente minunóse este însă și mai clară. Am amintit câte-va ; ne mai întâmpină însă și o altă manifestare comună, în privința numerilor obicînuite în legende ; așa numărul 7 la noi : 7 chei, 7 ani ai orbului, 7 smei, 7 părți ale lumei ; la Slavi 77 haiduci, 77 rănî, etc. ²

D. Hasdeu, în ultima sa lucrare *Negru Vodă*, arată multe poesiî relative la moravurile și așezămintele vechi ale noastre, dovedind înrudirea

1. Șăineanu, o. c., p. 21—30.

2. *Idem*, p. 40—41.

strînsă între familiile princiare române și slave, potrivirea a numeroase obiceiuri, un fond aprópe asemenea de manifestări sufletești.

Așa găsim legenda căsătoriei lui Litean-Vodă; legenda fiului Viitorului; Balaciü și Miloș; legenda lui Dan-Vodă în literatura bulgară. D-l Hasdëu ne spune că unele reslățite legende serbe și bulgare 'i-au îngăduit să reconstitue doi mari domni români necunoscuți până acum: catolicul Mihaiü Basarab din Dolj și ortodoxul Dan Basarab din Romanați.

După lucrările anterióre ale aceluiași învățat și altora știam despre încuscririle ce s'aü făcut mai ales între Domniü români și regii sêrbi sau bulgari. Ast-fel amintim căsătoria regelui Stefan Milutin cu fica voevodului muntean (1274); regele Vucașin íea de soție pe o fică a lui Alexandru Basarab (c. 1370); Sișman al Bulgarilor este înrudit cu Basarabiü, la cari s'a și adăpos-tit în vremuri grele; Alexandru al Bulgariei s'a căsătorit cu fata lui Ivancu Basarabă; Dan-Vodă luase în căsătorie pe o fică a lui Vuk Brancovicü.

Prin aceste alianțe nu se putea aspira atunci de cât la aceleași urmări favorabile ce se produc și în zilele nóstre între cassele domnitóre înrudite. Diplo-mația de atunci era, ca și aceia a timpului nostru, pornită să apropie statele și să le asigure o pace mai îndelungată. Pe lângă acest rezultat diplomatic — care une-orí devenea peste putință, dacă alte motive se interpuneaü, — legăturile

prin sânge ale domnilor statelor Munteniei, Serbiei, Bulgariei consfințeau o veche tradițiune, vie încă pe atunci, de viața comună, de raporturi amicale și de îndatoriri mutuale.

La șirul acestor reamintiri istorice se mai adaugă și alte manifestări comune ale fondului moral la Români și Slavii de sud; ast-fel limba și scrisul, căci sute de ani s'a vorbit și s'a scris limba slavă în țările noastre. Evangeliile manuscrise, corespondențele între particulari, tot felul de documente de proprietate, zapise de vânzări și toate dovezile de judecăți, analele țării, cronicile, în fine orî-ce manifestare intelectuală până în secolii XVI—XVII erau întocmite în limba slavonă. Artă bizantină, atât de caracteristică, am avut-o ca și Slavii: vignetele și așa numitele *enluminures*, destul de frumoase în cărțile noastre bisericești scrise, dovedesc o influență comună.¹

Am făcut acest apel sumar la literatura populară și cultura veche a noastră, ca să arătăm comunitatea vechei noastre vieți sufletești cu a Slavilor. Condițiunile de viață ale poporului primitiv, originar roman, s'a schimbat. Iar credința creștină, pe care am avut-o înaintea Bulgarilor, ne a îndreptat mai mult spre acești noi creștini, pe atunci când organizarea de Biserică se confunda cu cea de Stat.

1. I. Bogdan, Insemnătatea studiilor Slave pentru Români. — *Id.*, Românii și Bulgarii.

Bulgarii se civilizaseră în timpul secularului contact cu Byzantinii. De la aceştia au împrumutat numeroase influenţe. De fapt noi, cari nu legasem la început alese şi întinse raporturi cu cei din Byzanţ, aveam prin intermediul Bulgarilor cunoştinţa culturii greceşti; dar singura deosebire e că noi am primit-o treptat-treptat şi în formă bulgărească, am lăsat-o adică întâi să fie asimilată de populaţiunile slave şi apoi am atras-o spre noi. Să nu ne mire faptul acesta: Francesii, şi dînşii nu sînt un popor de origine curat germană; cu toate acestea, Dreptul, mai ales cel de la Nord, a fost un Drept feudal german. Acest fapt, care poartă în sine o discordanţă, se explică prin evenimentele istorice, slăbirea elementului roman, stratificările făcute de invasiunile barbare.

Am arătat mai sus cum, începînd cu secolul V constatăm Slavoni în ţerile române de azi, apoi Bulgari în timpul imperiului întâi (679—1018), şi iarăşi Bulgari în cel d'al doilea Imperiu Româno-Bulgar (1186—1241). Incorporaţia noastră a urmat şi cu elementul Român de peste Dunăre, îmbibat cu deosebire de Dreptul slav şi bizantin.

Legiferarea lui Justinian şi a urmaşilor săi în imperiul din Constantinopole nu putea rămîne străină Bulgarilor. Era centrul de cultură cel mai strălucit al Europei, şi viaţa de lume ca şi viaţa monachală a Byzanţului a înrîurit covîşitor

neamul slavizat învecinat cu noi.¹ Bulgarii studiaŭ la Constantinopole, și influența bizantină a atins proporții mari când însuși imperiul bulgăresc cade (an. 1018) sub dominația imperiului roman neo-grec (timp de 128 ani). În contact mai apropiat acum cu organizarea de stat bulgaro-bizantină, Românii de dincóce de Dunăre nu puteau rămâne izolați, neinfluențați. Ba încă împrumutul de la Slavi nu putea avea de loc un caracter precar; logica faptelor se împotrivește și ne supune cu neînfrânta ei putere.

IV

Când vorbim de *obiceiurile juridice* la Români, trebuie să ne amintim că vechia noastră legislațiune se împarte în două: scrisă și nescrisă, — ca și la Englezi.

Legislațiunea scrisă o formeză *Pravilele* și *legile*. Aceste cuvinte corespund la vorba grăcă *nomokanon*: *Pravile* răspund anume la noțiunea de *Kanones*, adică legi bisericești, și *legea* la cuvântul *nomos*, lege de caracter social, civil.

Legislațiunea nescrisă o găsim în *Obiceiul pământului*. Cuvântul „obicei” este slav, ca și cuvântul „Pravilă”. „Obiceiul pământului” cuprinde un amestec variat de reguli juridice, moștenite din neam în neam. Sînt ele create, sau imitate

1. *Paparrigopoulo*, Histoire de la Civilisation hellénique, 1878, p. 122. sq.

1581 după Căpă
 ori împrumutate? Credem că în mare parte sînt împrumutate de la Slavi.

Cele mai vechi pravile ale Țerilor Românești sînt scrise în limba slavă, care a fost la noi limba oficială pînă la Matei Bassarab și Vasile Lupul. Cunoștem vr'o trei pravile: una este din anul 1578, luată în urmă la Mănăstirea Putna; alta din anul 1618 a Mitropoliei din Suceava, și o a treia din anul 1636 a Mănăstirii Bistrița. Dispozițiunile acestor trei Pravile sînt luate din Nomokanónele bizantine.¹

1. *Dreptul bizantin* cuprinde regulele legislative promulgate de urmașii lui Justinian. Din secolul VI—X, adică de la Justinian pînă la Leon Filosoful, modificările și reformele împăraților sînt de puțină însemnătate. Culegeri, extracte, manuale, amintiri, purificări — traducerea titlurilor de la operele legislative din secolul VII—IX — purtă semnele unor noi împrejurări, dintre care mai importantă este statornicirea popórelor yugoslave pe domeniile statului și pe cele particulare, formând o nouă clasă mijlocie (țeranî liberi și țeranî arendași, legași de pămînt). Acastă nouă condițiune își găsește expresiune în legislațiunea lui Leon Isaurianul (an. 740) și în *Procheiron* al lui Basile Macedoneanul (an. 870). Odată convertiți la creștinism, Slavii de Sud împrumută obiceiurile de curte ale Bizantinilor; legile laice ale Imperiului se primește îndată, ca unele ce răspundeau la condițiunile de viață ale Slavilor. Primele traduceri se fac în Bulgaria, după creștinarea locuitorilor; legile laice din sec. VIII și IX vin la cunoștința Slavilor de Sud și a Rușilor, prin transformarea legilor bisericești ce îmbracă forma creștină, și prin raporturile dintre Slavii de Sud cu Bizantinii și cu Rușii. Relațiunile Bulgarilor cu Românii sînt de asemenea vechi, și faptul că cele dintâi pravile manuscrite de la noi sînt în limba slavonă explică destul isvorul de unde am împrumutat legile bizantine.

La 906—911, împăratul Leon Filosoful, fiul lui Basile cel Mare, publică compilația tatălui său, cu modificări și pe un alt plan. *Basilicalele* sînt cel mai important monument al Dreptului bizantin, superior legislațiunei lui Justinian. *Basilicalele* au fost însoțite în cursul

Maî avem și Pravila mică a lui Mateiî Vodă Bassarab din anul 1640, tradusă în românește din slavonește de călugărul Mihail Moxalia, și tipărită la Govora. După câți-va ani, la 1652, același Domn al Munteniei orînduește facerea unei Pravile mari; la 1646 se publicase în Iași Pravila lui Vasile Lupul. Conținutul acestor diferite culegeri de legi este privitor maî mult la Biserică, canóne și hotărîri eclesiastice. Traducțiunea s'a făcut după originale grecești saú, póte, după redactări slavone, cari se găseau prin mănăstiri. Acest fapt ne explică de ce în legislația scrisă găsim drept bizantin. Mitropoliile și episcopiile fiind în legătură cu Patriarchatul, sînt supuse unui drept bisericesc bizantin din ziua creiărei lor, drept care fatalmente continuă a ne înrîuri prin raporturile zilnice dintre Biserica noastră și cea din Constantinopole.

Un capitol interesant și nou în acéstă privință ne oferă compararea bunurilor mănăstirești de la Bizanț cu acelea din țările noastre. Este isbitóre

veacurilor de glose saú *scoliî*, adnotări, dintre cari cele maî însemnate sînt din secol. XII. Harmenopulos este cel maî vestit jurisconsult bizantin (1310—1383) și ultimul comentator, ale cărui lucrări au avut putere de lege. Al său *Promptuarium juris civilis* a fost în vigóre ca drept grecesc în Grecia până la introducerea noului Cod; în țările noastre a fost fórte cunoscut. Puțin după Harmenopulos, Constantinopolul cade în mîna Turcilor, dar Dreptul bizantin n'a sfârșit sub o abogațiune imperativă. Dreptul însă, într'o societate distrusă și ruinată, nu maî putea fi dreptul Basilicalelor, ci dór urmele acestei faîmóse legiuiri, aflate în prescurtări neînsemnate.

asemănarea completă între dispozițiunile regimului de bunuri.

În persóna împăraților din Constantinopole reunindu-se autoritatea laică și cea religiósă, mulți dintr'înșii întemeiară mănăstiri, și statorniciră rândueli legislative. S'ar putea zice că n'a fost împărat bizantin care să nu fi fundat cel puțin o mănăstire.¹

Legiuirile lor privitoare la Biserică sînt însă de așa natură, că nu pot întru nimic sdruncina fundamentele dogmelor și ale cultului, în cât prea bine spunea Justinian: „Canónele aú o valóre egală cu legile“. Hotărîrile sinódelor erau numai consacrate și întărite de împărați.

În privința bunurilor mănăstirești, găsim în lucrarea d-lui Ferradou mijlocul de-a vedea în mod lămurit cum se înființau mănăstirile, diversele feluri de mănăstiri, ctitoria lor, isvórele bunurilor, administrațiunea și persónele însărcinate cu acésta, înstréinarea averilor mănăstirești, jurisdicțiunea, și altele. Novellele împăraților sînt destul de însemnate; unele privesc fundările de mănăstiri și caracterul restrîns al dreptului lor de cumpărătóre de noi bunuri (Phocas); altele hotărâsc că egumenii sînt opriți să dobândească averi aparținétóre celor nevoiași (Roman Lecapen); Isac Comnen confiscă orî-ce prisos de bunuri de pe la mănăstiri. Manuel se arată, din potrivă, favorabil, și ordonă

1. Ferradou, Des Biens des Monastères à Byzance, 1896. Am. Gasquet, de l'Autorité impériale en matière religieuse à Byzance, 1879.

ca bunurile din domeniul bisericelor și mănăstirilor să facă pe veci parte din acest domeniū, de și nu s'ar putea invoca nici-un titlu complet, sau chiar nici-unul în sprijinul lor. Tot astfel urmăză mai departe o serie de dispozițiuni, cari, ca și cele de mai sus, au trecut altă-dată la noi întocmai în regimul bunurilor mănăstirești.

Trecem acum la întemeierea de mănăstiri, pentru a vedea asemănările, de cari vorbeam mai sus. Ca să se pótă funda o mănăstire la Bizanț trebuia autorisațiunea episcopului și mijlóce îndestule pentru traiū. De regulă, pentru lăcașurile mănăstirești se alegeau locuri retrase, departe de sgomotul lumei. Ca și împărații, voievozii noștri au fundat mănăstiri numeroase. Radu-Vodă, pe care legenda 'l socotește ca întemeietorul Țerei-Românești, era numai un pios întemeietor de mănăstiri. Despre el, ca și despre Sf. Nicodim, poeziile populare bulgare spuneau că „înălța în fiecare sat câte o biserică, iar în orașe mănăstiri”.¹ O sumă de daniī se acordaū de fondatori, ori se întăreau de urmași voievozi, ca și la Byzanț.

Ca și acolo, unde după rigórea dreptului nu se recunoștea personalitatea juridică a mănăstirilor de cât când ele se făceau cu aprobarea bisericéscă și imperială, fără însă ca, în practică, particularii să găsească vre-o împiedicare în înființarea mănăstirilor, — așa și la noi ori-cine pu-

1. *Hasdēu*, Istoria Critică, I, p. 145.

tea face o liberalitate vre-unei mănăstiri, sau chiar a o întemeia, fără nici o mijlocire de sus. Voevodul, în hrisóvele sale, tot-d'auna încuviința daniile persónelor pioase, întemeierea mănăstirilor și chiar când fundatorii își reservau óre-carí drepturi pentru ei sau urmașii lor în ocârmuirea așezămintelor. Așa ei puteau arăta măsurile de luat pentru alegerea starițelui sau stariței, pentru disciplină, administrațiunea bunurilor. Ca și la noi, se găsesc publicate (de Miklosich și Müller) numeroase hrisóve de la Impărați, orí funcționari superiori și patriarhi, privitoare la vânzări, danii făcute mănăstirilor de către particulari, hotărîri judecătorești date în procesele mănăstirilor cu vecinii, ș. a. ¹

Curiósă coincidență, ce în realitate se explică prin faptul imitațiunei! Erau la noi, ca și la Bizanț, mai multe feluri de mănăstiri: libere, episcopale, metropolitane și cele închinare.

Tótă acéstă cercetare, de și atât de sumară, ne conduce să afirmăm totuși că atârnarea noastră religiósă, de la secolul XIV încoa, de Patriarchia de Constantinopole, ne-a făcut să înțelegem și să întroducem alcătuirile de tot felul, privitoare la Biserică și credință, așa după cum le-au formulat și practicat cei din Bizanț. Fie direct, fie prin mijlocirea popórelor slave, la început, am luat aceste rîndueli cu tot rostul lor de

1. *Ferradou*, l. c., p. 71—89.

la Constantinopole, locul de căpetenie al mișcărilor religioase. De aceea, dacă alcătuirile lui Matei Basarab și Vasile Lupul, nu erau aplicate de fapt în ordinea seculară, erau înțelese și aplicate în ordinea bisericească, și mai ales mănăstirească.

Intorcându-ne de la legislațiunea scrisă la cea nescrisă, la „Obiceiul pământului“, singura lege vie în țările noastre, găsim că ea rânduiește într'altfel unele din cele prevăzute în Pravile și chiar cele neprevăzute.

De ce s'a chemat această lege nescrisă „Obiceiul pământului“? Pentru-că a fost adus din pământul pe care'l locuiau cei de la cari l-am luat sau pentru-că se păstrează pe pământul pe care ne aflăm? Obiceiuri juridice, simboluri, acest complex de manifestări juridice nescrise, referindu-se atât la condițiunea persoanelor, cât și la regimul proprietății, s'a format atât peste Dunăre, unde nu era dezvoltat dreptul de proprietate, cât și aici, în Carpați, unde erau locuitori proprietari.¹

Acastă idee astfel înțeleasă nu sdruncină teoria originelor slavone a vechiului nostru drept, de orice formațiunea lui între Carpați s'a săvârșit în contactul strâns cu Slavii, sosiți și așezați în primele secole ale noii vieți a Daco-Romanilor.

Influența slavă asupra Dreptului și moravuri-

1. Vezi asupra acestei însemnată și discutată cestiune și Pic, *Les lois roumaines et leur connexité avec le droit byzantin et slave.*

lor noastre, asupra vieții sociale române, se poate dovedi prin multe fapte. Amintim câte-va din cele mai isbitóre.

1) Comunitatea familiei. Nu găsim nici autoritarismul roman, nici individualismul german. Caracterul național roman s'a perdut cu timpul; individualismul german nu putea lăsa urme; Românii au înlocuit vechia lor alcătuire romană printr'un nou caracter fundat pe spiritul noilor obiceiuri.

2) După vechiul obicei roman, averea după mórtea tatălui se împărțea între membrii familiei, în timp ce *Zadruga*, comunitatea de casă la Slavi, face ca succesorii să rămână posesori comuni ai averei, chiar după mórtea tatălui. În vechiul nostru Drept exista starea de indivisiune continuă, neînstreinarea bunurilor. De aci instituțiunea căminului.

3) Vânzarea este văzută cu ochi răi, și mai toate actele vechi cuprind mențiunea că tatăl de es., a luat consimțimântul copiilor la vânzări ș. a.

4) Obiceiul de a purta un nume, adăugind la cel de botez al tatălui, sau al capului familiei, particulele *evici*, sau *escu* mai pe românește.

Pentru a desemna întreaga comunitate se face un plural din numele tatălui, de es. Petrești, Cornoșești, ș. a.

Străinii pot intra într'o familie, așa de pildă bătrânii se dau în un fel de adopție, cedând averea lor.

5) În viața familială respectul merge așa de departe, că bătrânilor nu li se zice *tu*. Nici chiar surorile nu tutuesc pe frați. Aveau chiar obiceiul sărutatului mânei. Cu totul alt-fel se explică acest obicei (*baisemain*) în Europa occidentală.

6) Majoritatea este la 24 ani.

7) Administrațiunea țărilor, începând de la *vo-evod* sau *gospodar*, și sfârșind cu divisiunea teritorială în *ocóle*, *plăși*, *volost*, *sudstvo*, trădează o puternică influență slavonă.

8) Aceiași lipsă de amintiri romane întâlnim și în instituțiunile militare, de ôre-ce în țărele nôstre *grosul* armatei 'l forméază călăreții.

9) Sistemul impozitelor și amenzilor este puternic înrîurit de cel bulgar sau sêrb. Numirile și întinderea unor imposite asupra acelorași producțiuni la Români și Slavî, ne conduc vedit să susținem împrumutul, mai ales că se deosibesc de cele ale Românilor din Ardeal și Banatul Severinului (din Ungaria).

10) Cereemonialul căsătoriilor este același. Căsătoriile cu persône de altă naționalitate sînt îngăduite, cu condițiunea ca să fie de aceeași religiune. Soții nu 'și zic pe nume, ci *frate*, *soro*. După mórtea soțului, veduva 'l numește și *Dumnealui*, *El*, *Rěposatul*.

Principiul autorisațiunei maritale sub forma și origina sa germanică (*mundium*) era necunoscut în vechiul nostru Drept; găsim totuși o serie de obiceiuri cari par a consacra autoritatea maritală

sub o altă formă. Așa supunerea femeii către soț merge până acolo că altă dată la noi, ca și la Slavi, ea nu putea nici măcar ieși din casă fără voia lui, precum nici putea singură face vre-un fel dă tocmelă.

11) Băieții singuri moștenesc; fetele au drept la înzestrare.

Cum se explică acest obicei juridic, pe care 'l vedem înscris în legea Caragea, dar nu 'l găsim nici în Dreptul roman, nici în cel bizantin, nici în pravila Bassarab? D-l Hașdău pare a vedea aci un folos, dat fraților, cari au singuri sarcina de apărare a țerei, față cu surorile.¹ Se poate ca la origină acesta să fie explicațiunea obiceiului; noi însă am luat prin imitație, prin contact, de la Slavi această normă juridică, fără a ne preocupa de greutatea portului armelor. E în adevăr netăgăduit faptul constant că la toți Slavii (Ruși, Cehi, Poloni, Sârbi) frații singuri moștenesc averea părinților, cu esclusiunea surorilor.

12) Daniele și legaturile, mai cu seamă în actele de fundațiuni mănăstirești, le vedem făcute în aceleași formule ca și în documentele slave.²

13) Se fac adopțiuni între străini ca frați, — rudenie spirituală — între frați și surori de lapte, între soldatul rănit și cel care 'l îngrijește. Ei jură a se ajuta tot-d'a-una unul pe altul.

1. Răspuns dat mie la această întrebare.

2. Vezi actul de fundație a lui Ștefan Dușan pentru m-stirea din Prizren. *Archiva Istorică*, III, p. 85 urm.

Ceremonia este următoare : merg la preot, și'l plătesc pentru slujba bisericească și lumînări. La zi fixată merg adoptanții cu rudele la biserică. Urma un ospăț de frăție, dat de cel mai bogat dintre înfrățiți. Acesta era frăția de moșiă, după cum o numește d. Hașdeu, când, adică „doi indiviți, având fie-care ceva stăricică sau moșioră, voiau a se *înfrăți*, ei își făceau mai întâi unul altuia un dar...”¹

14) Cuvinte ca următoarele, dovedesc o viață comună :

Baciū, Stână, Mândra, Knezi, Gospodar, Voevod, Goștină de oi, *Desetina* (adică dijma în profitul fiscului pe vin, oi, miere), *pogonărit* (imposit pe pământ), *gălêta de fîn* (sau ierbărit, imposit pe fîn), *dușegubina, glôba* (amenzile), *ocol, plasă, staroste, jupân, badiță* (frate mai mare, administrator al unei averi), *zestrea* (ceea-ce aparținea surorii : vite, îmbrăcăminte, rufe), *ocina* (averea imobilă părintescă) și o mulțime de alte cuvinte cu sens identic la Români și la Slavi.²

Să ne oprim asupra două vechi instituțiuni și să cercetăm origina lor : *cojurătorii* și *rumânia* sau *vecinia*.

Aceste așezăminte, păstrate prin obiceiuri seculare, sunt de o deosebită importanță. Să le studiem mai de aproape, pentru a putea înțelege

1. Bibicescu, Poesii populare din Transilvania, p. 410.

2. Pic, I. c., p. 28 urm.

rolul ce aceste obiceiuri au avut în condițiunea persoanelor, în regimul proprietății și în teoria probelor.

15) O instituțiune care arată o comună înțelegere între Slavii de Sud și Români, este a *cojurătorilor*.

În faimosul document de daniî emanat de la Ștefan Dușan (1348), țar serbesc, și publicat cu desvoltări foarte însemnate de d. Hașdeu în *Arhiva istorică*, tom. III, pg. 85—196, se vorbește de cojurători în chipul următor : „24 jurători pentru un lucru mare, 12 pentru o afacere mai mică. Acești jurători n’au dreptul de a *împăca*, ci numai de a *judeca*. Fie-care jurământ să se facă în Biserică. Boerii mari să aibă mari jurători ; ómenii de mijloc cei de potriva lor și la cei-lalți iarăși de potriva lor“.

Așa dar jurătorii nu sînt martori, cari afirmă niște fapte ; ei *jurau* numai temeinicia dreptului pretins de reclamant sau pîrît.

În privința originii acestei instituțiuni la Români, s’au emis până acum două păreri deosebite.

D-nii Hașdeu și Gr. Tocilescu, cred că *jurătorii* sînt moșteniți de la Români ; Sîrbiî i-au luat de la Români, iar Slavii Vinodoliani de la Italiani ; că la alți Slavi ca și la popóarele germane nu se pomenește de acest așezămînt.

D. Xenopol găsește că *jurătorii* sînt de origină germană. D-sa mai observă că popóarele slavone

aū acelaşi aşezămînt, dar crede că acestea l'aū împrumutat de la Germani. Cât pentru Români, *cojurătorii*, ca şi tóte cele-lalte rîndueli de drept, formaū un sistem „alcătuit din isvóre deosebite, tradiţiuni de drept roman, amestecate cu instituţiuni slavone saū germano-slave, tóte însă fîerte şi mestecate de simţul juridic al poporului român şi prefăcute cele mai multe în aşezăminte originale”.¹

Aşa dar, d. Xenopol socoteşte că aşezămîntul cojurătorilor este de origină curat germană; că Slavii l'aū luat de la Germani şi l'aū infiltrat în alcătuirile juridice ale Românilor.

Din însăşi cercetarea d-sale se vede însă, că *jurătorii* erau admişi la Germani numai în materie penală, pe când la Slavi, ca şi la Români, şi în materie civilă şi în materie eclesiastică. Acesta e un punct însemnat, care schimbă de la început faţa instituţiunei, şi arată că împrumutul Românilor s'a făcut numai de la isvor slavon. La tóte popórele slave, Sêrbî, Croaţi, Poloni, Boemi, cari de jur împrejur învecinaū pe Români din Muntenia, Moldova, Ardeal, fiîţeză un sistem analog cu cel întrevêzut în documentele româneşti.

Cele spuse în citaţia din zaconicul lui Stefan Duşan se aplicaū tot ast-fel la populaţiunile ţerilor române. Dovadă staū numeroşe documente,

1. Istoria Românilor, IV, p. 128—150.

în cari vedem numărul de boeri său alt-fel de megieși, de preoți său femei în diversele procese de pretențiuni civile, penale său bisericesti. Așa sînt hrisóve de la an. 1490 (din timpul lui Vlad-Vodă), 1514 (Négoe Bassarab), 1586 (Michnea-Vodă); Michaiu Vitézul, prigonit de Alexandru III, jură cu 12 boeri că nu e adevărat svonul că s'ar fi lăudat a fi fiu de domn; de la 1560 (Petru-Șchiopul), 1591 (Stefan Surdul), 1639 (Mateiu-Bassarab), și alte multe acte prin cari Domnii încredințau că au dat lege împricinaților să întărescă jurămîntul său afirmarea lor prin jurămîntul cojurătorilor.¹ Așa la an. 1633 ianuarie 10, Mateiu Vodă dă un hrisov prin care încuviințeză pe Maria, fata vornicului Jvașcu Golescu, calomniată de Vasile Spătarul, bărbatul său, să ıea 12 jupănese pe rēvașe domnești ca să jure cu sufletele lor, pe Evanghelie, că jupănesa Maria este nevinovată. — Așa găsim și în Polonia casul reginei Sofia, soția lui Vladislav Jagello, acusată de soț pentru adulter. S'a desvinovătit jurând împreună cu 7 nobile și cinstite femei.²

16. *Origina și condițiunea juridică a „Rumânilor“ și „Vecinilor“.* În procesele vechi, ce se mai judecă și azi, se vorbește de transmisiuni de proprietate asupra locuitorilor moșiei ce se vinde său se dăruște. Acești locuitori se numeau *Rumâni* în Muntenia și *Vecini* în Moldova.

1. *Archiva Istorică*, passim.

2. *Xenopol*, I. c., p. 149.

D. Hasdău, în *Archiva istorică*, și mai târziu D. Xenopol (*Ist. Românilor*, t. II și III), citează mai multe acte vechi, din cari se vede dreptul asupra Rumânilor și Vecinilor. Este folositor să amintim aci câte-va din aceste acte, pentru că clausele ce găsim în vechile titluri de proprietate sunt la fel. Așa :

Tudor din Voinești, se recunoște dator jupânului Mihai 7700 aspri, cu sorocul trecut, și se îndatorază a se libera la Sf. Dumitru, iar în cas contrariu se robește creditorului său cu totă casa. În acest act el zice : „Eu să'i fiu *Rumân*“ (1610, Mai 25).

Armașul Marco vinde Vornicului Hrizea o casă de *rumâni*, cu partea sa de pământ din satul Gemenele pe 12 galbeni ungurești (1638, Dec. 11).

Dintr'un hrisov al lui Constantin Brâncoveanu : Petru Căpățână și cu ceta lui din Coscodia s'aû vândut *Rumâni*, cu toate moșiile lor, reșosatului Matei Vodă, drept 80 galbeni ungurești.

Intr'alt hrisov al lui Constantin Brâncoveanu, se spune că Egumenul Tismanei pira pe niște vecini de *Rumâni*.

Intr'un hrisov din 1665, se vede că mai mulți ómenî recunosc că aû fost iertați de *Rumânie* de Ileanca, soția Postelnicului Cantacuzino.

Apărând mai multe procese de ale Statului cu moșneni și d'ale acestora cu alți moșneni și cu Statul, am avut prilej de a vedea originale zapise de vânzare și danie, în cari se vorbește de *Ru-*

mâni ce se dau împreună cu moșia. Ast-fel glăsuște zapisul Iuditei, care a dat mai multe moșii Mănăstirei Crasna, cu toți *Rumâni*.¹

Ce se înțelegea altă dată la noi prin condițiunea juridică numită *Rumânie*? Când s'a introdus? De ce? Când a dispărut?

D. Xenopol (t. II, pag. 54), pune în legătură „rumânia“, ca condițiune juridică a unei clase sociale, cu faptul istoric al descălicărei în Muntenia și Moldova. Un popor a venit pe la finele secolului al 13-lea de peste munți. Acest popor eșia din niște mici state organizate în chip feudal, cum era organizat și întregul din care venea. Cei ce veneau erau ómeni superiori și avuți, cari erau asupriți. Erau emigrați politici, cari fugeau de asuprire, nu de miserie. Erau boerii de dincolo, cari s'a contopit cu cei de dincócî. S'a întâmplat la noi ceia-ce s'a întâmplat și în Gallia: Romanii, stăpânitorii de altă dată, au devenit tributari și coloni, iar năvălitorii sunt mari proprietari. O deosebire este totuși: năvălitorii noștri nu sunt barbari inimiți, dar prieteni de acelaș neam. Din cauza elementului predominant, vechii locuitori, în cea mai mare parte șerbî, pórta numele de *rumâni*, iar țara se numește Muntenia, din cauza Muntenilor ce au venit într'însa.

Părerea d-lui Xenopol este greșită. Nu descălecarea (de altmîntreli, se știe că este o mare

1. Procesul Statului cu moșnenii Risipișeni.

controversă asupra faptului descălecărei) este origina condițiunei juridice a „Rumânilor“. *Rumânia* în sens de colonat nu datéză anume din epoca descălecărei, este mult mai veche.

Colonatul la noi, ca și în alte țări, a fost o stare juridică, care a născut din ore-carî fapte prin natura lucrurilor.

În timpurile primitive, cam fie-care proprietar cultiva singur proprietatea sa. Mai târziu marii proprietari, împiedicați de diferite ocupațiuni, încep să arendeze moșiile lor. Arendașii se numeau coloni. Ei erau ómenî de o bună condițiune socială. Sub imperiú însă condițiunea lor devine din ce în ce mai grea. În timpul împăratului Constantin mai cu sémă, din cauza miseriei, ei părăsesc țara și se fixéză în orașe. Pămênturile rămânênd în părăsire, împărații le dedeau chiar și Barbarilor ca să le muncească, urmărind în acelaș timp și un alt scop: plata impositelor. De aceea cultivatorii încep a fi legați de pămênt, neputênd nici pleca, nici să'si schimbe condiția, ba chiar proprietarii devin răspunzători de impozitele ce trebuiau să plătească coloniî. Cu timpul, cultivatorul și pămêntul fac unul și acelaș lucru. „Coloniî sunt mêdulare ale pămêntului“, zice Justinian într'o Constituțiune - a sa. Vom vedea mai târziu că Mihai Vitézul reproduce aceiași idee sub o altă formă. Și este óre cum logic ca proprietarul, care plătește impozitele pentru coloniî săi, să'i pótă și păstra.

Pe de altă parte mulți din cultivatorii, din micii arendași, neputând plăti arenzile, se dau la discrețiunea proprietarilor ca coloni fixați pe moșie.

Diferite Constituțiuni imperiale, mai cu seamă la Byzanț, au regulamentat condiția colonilor și așa *jus colonatus* s'a introdus din ce în ce în diferitele provincii, precum în Moesia și Dacia Trajană. Prin forța lucrurilor aci veneau tot felul de obiceiuri și reguli din Bizanț.

Colonii erau ómenii liberi și sclavi în acelaș timp: *liberi* față cu cei d'al treilea, putându-se căsători civilmente, putând contracta și dobândi pentru ei; *sclavi* față cu pământul ce'l cultiva. Erau așa de legați de acest pământ, în cât, în cas de fugă a colonului, posesorul său 'l putea revendica, iar cel la care se găsește era dator să'l restituie, să plăteasca fiscului o amendă și să mai dea un om de aceiași valóre. Dacă colonul fugea și proprietarul nu'l găsea, tot acesta răspundea pentru impositul lui.

Colonul poseda pământul de cultivat în perpetuitate, plătind posesorului ceva în natură sau în bani. Cam așa erau clăcașii înainte de Legea rurală.

Din punct de vedere economic, perpetuitatea era un bine, căci îndemna pe colon la o bună cultură.

Dacă colonul avea un pământ al său propriu, el plătea impositul singur, personal.

Dacă proprietarul vindea proprietatea sa, era

dator să o vîndă împreună cu coloniile sîi. În altfel vînzarea era nulă, ca și în cazul cînd proprietarul ar fi vîndut coloniile fără pămînt.

Dacă cine-va avea două fonduri, putea să mute pe coloni, fără a-i separa de capul familiei.

Devenea cine-va colon prin naștere, prescripție și căsătorie. Spiritul dreptului bizantin, de care am fost foarte mult influențați, era așa de favorabil colonatului, în cît era destul o declarație pentru a deveni colon, fără însă, în sens contrariu, să pîdă cine-va să iasă din colonat prin voința sa exercitată chiar în timp de 30 de ani.

Mai multe legi barbare și numeroase texte din secolele al VIII-lea, IX-lea și X-lea, ne vorbesc de coloni. Ast-fel, legea Alamanilor (o populație germanică stabilită între Mein, Rhin și Dunăre) ne vorbește de coloniile Bisericești (la noi cu deosebire Mănăstirile aveau coloni, Rumîni) și ai Regelui, numindu-i ca și jurisconsulții romani *liberi*.

O curioasă asemănare de nume găsim la coloniile din Țara Românească și la cele din Franța de altă dată.

Legea salică nu menționează cuvîntul *colonus*, dar se ocupă de *Romanus tributarius*, adică Romanul neproprietar, colonul care locuiește la țară. Simplul cuvînt *Romanus* în legea salică înseamnă „homo possessor“. Din contra, într-o lege visigothică, *tributarius* înseamnă colon.¹

1. *Viollet*, Hist. du Dr. francais, p. 305.

Vrea să zică, coloniî, cari la noi se numiau altă dată *Rumâni*, în Gallia după invasiunea francă se numesc *Romani*.

Dacă acésta este formațiunea și evoluțiunea colonatului, pentru ce să credem împreună cu D. Xenopol că coloniî (Rumâni) au esistat la noi numai de la finele secolului al XIII-lea încóce?

Este sigur — de și documente scrise pentru Țara Românească, privitoare la epoca anterioară secolului al XIII-lea, ne lipsesc — că au existat la noi coloni înainte de acéastă epocă.

Ca și în Europa occidentală, năvălitorii, iubitori de pămînt, au pus mîna pe proprietăți. Precum în Gallia superbiî Romani de altă dată au devenit supușii Francilor, așa și în țara noastră numele glorios de *Romani* s'a păstrat pentru cei de jos, pentru supușii cuceriiți, de unde și numele de Țară Românească.

Origina întemeerii Statului român (muntean și moldovean) este fôrte discutată. D-l Onciul nu admite că Țara Românească (Muntenia) s'a întemeiat la 1290, prin faptul descălecării lui Radu Negru. Statul nostru este mult mai vechi. E o fractură din vechiul imperiū Româno-Bulgar întemeiat de Assanizi peste Dunăre. Așa fiind, este firesc ca obiceiuri și instituțiuni, ce erau dincolo de Dunăre, să fi fost și dincóce. Intr'o carte de danie de pe la 1348 a Impăratului sêrbesc Ștefan Dușan, vedem că era obiceiul de a se da Bisericilor *Rumâni*. „Și dat-a împărăția mea (ace-

leiași biserici), zice Dușan, pe *Rumâni* de la Băl-teți, anume Baislav primikir, cu frații și cu fii săi, Constandin... Raian... Vlad... Bogdan... toți cu frații și fiii lor“. ¹

Obiceiul de a da Mănăstirilor coloni 'l găsim foarte des la împărații Byzantini. Așa, Alexis I Comneanul a dat 12 coloni (cum s'ar fi zis altă dată în hrisóvele noastre vechi: 12 Rumâni) Mănăstirei Sfântului Ion Theologu. Dacă cu mult înainte de 1290 găsim la Români de peste Dunăre obiceiul de a se da Bisericeilor, Mănăstirilor colonii (cum era altă dată în Franța *les colons de l'Eglise*); dacă e de netăgăduit faptul istoric al imitațiunei aici de mai tot ce se făcea dincolo, pentru ce n'am admite că și la noi au fost „*Rumâni*“ în sensul de coloni înainte de 1290, înainte adică de descălecare?

Dacă explicarea dată de D-l Xenopol ar fi exactă, ar trebui ca și în Moldova să fi fost Rumâni — fie sub numele de Moldoveni, de la descălecătore încóce. Ar fi trebuit să fie mai cu sémă în Moldova, unde întemeierea prin descălecare este mai sigură de cât în Muntenia. Dar nu: în Moldova, colonii, ce în Muntenia se numesc Rumâni, acolo pórta numele de *vecini*. Se pretinde că numele acesta ar fi fost adus din Maramureș, unde amintirea și limba română erau mai vii. Cuvântul însemnéază locuitor de sat, în latinește *vicus*, de

1. Archiva Istorică, III, p. 104.

unde *vicinus*, vecin. Dar, de ce să nu'l admitem ca cuvânt existând în Moldova dinainte de descălecătore, de ôre-ce mai găsim o mulțime de cuvinte de origină latină? D-l Xenopol afirmă că la o epocă anterioară descălecărei, „la început“, zice d-sa (t. II, p. 57), populațiunea slavă a Moldovei a căzut în stare de șerbie, împreună, mai târziu, cu mulți din Rumâniî liberî. Tot d-sa ne spune că descălecarea din Moldova a fost prietenescă: „elementul năvălitor nu căta o întindere a stăpânirei, ci o mântuire a existenței sale“.

Dar prietenescă a fost și descălecarea din Muntenia. Pentru ce acesta ar fi produs șerbia (rumânia), iar cea-l'altă nu? Slaviî sunt de mult veniți în Muntenia că și în Moldova, cu câte-va sute de ani înainte de descălecare. De ce să nu admitem că și ei și Munteniî și Moldoveniî au căzut în condițiunea colonatului din timpul imperiului roman și byzantin, cu mult înainte de finele secolului al XIII-lea? Năvălitori, asupritori, miserie a fost în Moldova ca și în Muntenia. De ce să nu ne explicăm colonatul (Rumânia și Vecinia) și acolo și aici ca o consecință a unei stări de lucruri economice, și a spiritului imitativ de ce se petrecea în Imperiul Bizantin, și să recurgem la explicațiunea unui fenomen social printr'un fapt istoric izolat, care el însuși este supus controversei? E posibil, admitând legenda descălecărei, să credem că așa, prin mi-

nune, s'a și prefăcut țara în miș de coloni (Rumâni, Vecini)?

Care era condițiunea juridică a Rumânilor și Vecinilor? Nu trebuesc confundați cu robii (chiar în imperiul roman colonii liberi se deosibeau de colonii robii). În adevăr, ei aveau ore-care personalitate juridică : erau datorii să muncească în cuprinsul moșiei pe care se afla, fără să o pótă părăsi. Dar dacă câștiga, ceva avere, acesta le aparținea. Rumânul și Vecinul aveau chiar un fel de proprietate, căci nu puteau fi goniți fără voia lor de pe pământul pe care se găseau, cu alte cuvinte nu i se putea lua pământul.

Rumânia avea un caracter de realitate și perpetuitate. De aceea vedem următoarea formulă în rumânia voluntară : „Să 'i fiu rumân cu feciorii mei și cu totă moșia mea“. Va să zică Rumânul rămânea proprietar al moșiei. Tot din această cauză, cel ce eșea din rumânie, își relua și moșia sa, partea lui de moșie. Și chiar când Rumânii se lua, de la un proprietar (Biserică sa, particular) și se dedeau altuia, se dedeau cu moșiile lor. Ast-fel a făcut răposatul Matei-Vodă (documentul din 1698, Condica Logofetei, citat de Xenopol, II, pag. 440).

Rumânia a fost mult timp o stare de fapt, care amenința nu să dispară, dar să slăbească prin faptul că țărani, fiind prea rău tratați, exploatați în mod grósnic, încep să fugă sa peste

fruntarii său după moșiile boerești pe cele mănăstirești, unde erau mai blând tratați. Atunci Mihaiu Vitézul, pentru ca să mulțumească pe boeri, de care avea și trebuință în răsbóele sale, dete așezământul său din 1595, prin care dispuse: *Cum fie-care (țeran) pe unde va fi să fie vecinic unde se află.*¹

Acest așezământ e reamintit de mai mulți Domni, ce vin după Michaiu, sub numele de *Legătura lui Michai-Vodă.*²

Colonatul nu era condițiunea generică a țăranilor. Alături de Rumâni și Vecini, sunt mulți țeranî cari își păstrează moșiile lor. Unii dintr'înșii sînt succesori în stare de indivisiune, alții sînt boeri sau boernași retrași la țară. În Muntenia ei se numesc Moșneni, în Moldova Rězași (de la *moși* și *heredes*). Altă dată 'i găsim sub numele de Knejî, cuvânt slav care ne dovedește influența ce au avut-o Slaviî la noi.

Mulți din moșneni cad în Rumânie din cauza miseriei și a greutăților vieței.

În Rumânie cad ei cu moșia lor. Se întîmplă însă cîte o dată să cadă numai ei, dacă își înstreînaseră moșia. Acésta pare ar fi fost cazul obicînuelnic rar al cãderei în robie, ca și Țiganiî (?), de și altă dată eșia numai omul din Ru-

1. Cursul meu de Drept Public, p. 411 urm.

2. Pentru Moldova, vezi actul lui Barnowski pentru veciniî ce fug, Xenopol, III, p. 508.

mânie, fără moșie. Era un mijloc de a se libera, abandonând proprietatea-posesie celui puternic.

În urma unor răscôle de țărani și a numărului emigrațiunii cari au scăzut populația țerei, Adunarea Țerei, convocată în toamna anului 1746 la Mitropolie, luând în cercetare plângerile țăranilor, a hotărât *desrobirea* lor de pe moșiile cumpărate, cu ei cu tot, plătind fie-care cap de familie câte 10 lei despăgubire. În urma acestui măreț act național, Constantin Nicolae Mavrocordat, pentru a regula raporturile țăranilor cu proprietarul, a publicat urbariul său. (V. *Magasinul Istoric* al lui Laurian și Bălcescu, tom. II, pag. 292).

În Moldova desființarea Vecinilor s'a făcut de Obștesca Adunare, întrunită la 1749 la Biserica Trei Erarchi. De la Mavrocordat încôce, cuvintele de Rumâni și Vecini dispar. De acum „verificări din Rumâni ori mănăstirești ori boerești vor fi fost înstrăinați de pământul acesta, aceia vrînd să se întorcă la pământul patriei lor, să se așeze unde le va fi voia, și de rumânie să fie slobozi și ertați să vie chiar la Divan ca să'si ia carte de slobozenie.”

La mulți din Rumânii liberați li s'au luat moșiile, lăsându-li-se numai libertatea persoanei. Acest abus s'a făcut în basa chiar a unei încheeri a Obșteștei Adunări.

Un alt caracter important al vechei noastre or-

ganisări, unde iarăși se resimte influența slavă, găsim în *Boieria* și *Feudalismul* la Români.¹

Aceste două instituțiuni sociale au existat la Români, atât dincolo de Carpați cât și dincóce. D-l Xenopol se exprimă în chipul următor: Români, înainte chiar de fundarea Statului „aveau o nobleță organizată și puternică, pusă sub conducerea unor capi militari, Voevozii, care nu erau de cât urmașii ducilor vechi, întâlniți de Unguri în țările transcarpatine.“²

La anul 1427 regele Vladislau întărește privilegiile ale nobililor Valachii și ale Knezilor din Banat, drept mulțumire pentru credință și slujbe, mai cu seamă în apărarea contra Turcilor. Se vorbește

1. Regimul feudal este un sistem de organizație politică și socială, pe care l găsim nu numai în Europa occidentală—cum s'a crezut,—der și în alte țări. Letourneau în „L'Evolution Politique“ (pag. 460) l află în Polynesia, în vechiul Mexic, în Abisinia, la Madagascar, în vechea China, în Japonia. Esmein („Cours d'Histoire du Droit Français“ pag. 181) spune că a existat o feudalitate musulmană originală și puternică, citând în acest sens pe Fischendorf. Nu e de mirare să aflăm acest regim politic și social la popore indo-europene, ca Germanii și Slavii, cari l'au găsit în vechea organizație originară. Etimologia cuvintelor: feud, vassal, suzeran ne dovedește până la evidență acest fapt istoric. Gibelin, în interesanta-i carte „Etudes sur le Droit Civil des Indous“, t. II, pag. 230—240, aduce drept exemple asemănări de fapte, de texte, de cuvinte; ast-fel *Vassal* în limbajul indian corespunde vorbelor: *vasa-la* adică „*acel care primește locuința, pământul unde se va statornici*“; *Suzeran* „*însamnă care merge bine, fruntaș, su-sarana*, șeful ierarhiei feudale“; numirea proprietăților libere de orî-ce sarcină, *aleux*, vine de la sanscritul *āla*, *largă, întinsă, fără piedică*, iar scandinavul *odhall* de la *ādhā*, derivat din *and* și *dhā*, *proprietate*; *feudele*, adică pământurile date ca beneficii, cu sarcini, vine de la indianul *proprietea produselor*: *pha-ādhā*.

2. Istoria Românilor, I, p. 495.

de nobili români și cu ocasiunea unui proces din Transilvania în secolul XIV.

De calitatea de nobil era legată *posesia* pământurilor și *neplata* contribuțiunilor (birurilor) personale directe, căci, afară de scutiri excepționale, boerii, nobili, plăteau dările indirecte. Nobili erau și *militari*. Serviciul militar îl presta un nobil mai mare. În Transilvania cei mai mari seignori erau Ungurii.

D-I N. Densușanu¹ citează documente din an. 1556 și 1630, în cari se vorbește de nobili români numiți *boerones* în ținutul Făgărașului. Noblețea maghiară absorbă din ce în ce această nobilime. Afară de maghiarisare mai era și un alt mijloc de a-și păstra cine-va noblețea și proprietatea: trecerea la catolicism. Se știe că unirea ortodoxilor (biserica grăcă) cu catolicii s'a făcut în scop de a scăpa de persecuțiuni. Cei ce s'a unit însă au fost înșelați.²

Ceea-ce în Europa occidentală era Seignorul suzeran cu boerii săi, la noi altă dată era Voevodul, Knezul și boerii săi.

Origina Voevozelor și a Knejilor este slavă.

1. Columna lui Traian, 1882.

2. Densușanu, Revolta lui Horia, p. 57. Aci găsim citați o mulțime de voievozi (pag. 46): Ión al Severinului, Milutin al Mehădiei, Boia și Stoica în Caransebeș, Vlad și Nicolae în părțile Clujului, Iuga în Maramureș, Radu Negru în Făgăraș (?). — Bassarabii noștri ce sînt de cît niște mari seignori, mai întâi ai Olteniei?

Seignorii unguri dăruiau proprietăți seignorialor români în Ungaria iar la noi voevodul dăruia nobililor (boerilor) săi.

I-am găsit deja la Slavi. Cuvîntul slavon „Voevod“ înseamnă *cap militar*. Și într'adevăr el comanda forțele ostășești din teritoriul său. Pe lângă puterea militară, Voevoziî aveau și puterea judiciară.

Până foarte târziu judecătoria a fost prerogativa boeriei. Și azi se zice: „Așa vor boerii,“ adică judecătoria. În Ungaria contra judecăteii seignoriilor se putea apela la Rege. La noi se apela la Domn.

Knejiî erau un fel de vasali ai Voevozilor. Ei reprezentaî altă dată pe țeranî. Plăteau impozitele, apărau granițele, judecaî cauze mai mici.

Cantemir, în „Descriptio Moldaviae“, ne arată în mod formal feudalismul de altă dată: „Dragoș venind în Moldova, a împărțit'o la tovarășiî săi de arme....“

Un document din 1247 al regelui Ungariei Bela al IV, dovedește una din originile feudalismului la noi. Pentru ca să se apere de năvălirea Mongolilor, el așeză la marginile Transilvaniei pe cavalerii Sf. Ión din Ierusalim. Le-a și dăruit pămînturi din Valachia, în Oltenia¹ și întreaga Cumanie. Beneficiarii au dreptul de a percepe venituri; locuitorii trebuie să le presteze serviciu militar pentru respingerea atacurilor. Cava-

1. Afară de așa zisa țară a Voevodului și Knézului român Lytioiî. D. Hașdêu stabilește în *Negru Vodă* că această donație a fost fictivă, de și era confirmată de Papă.

lerii aŭ dreptul de a judeca, cu apel la Curia regescă.¹

În acest document se spune curat că poporul român ce locuia ȣerile vecine cu Transilvania, avea și o nobilime.

La formarea nobilimei de la noi a contribuit mult și faptul fugarilor din Ungaria, cari veniau cu organizația lor militară către șesurile Dunărei. Cei ce veneau erau oameni de condiție socială superioară, căci emigrația era politică, nu economică. Boerii noștri se contopeau cu cei ce veneau.

Alături de faptele istorice — influența slavă și influența ungară, cari au contribuit la noi la formarea boierimei și a feudalismului — mai este și o cauză naturală: inegalitatea omenească sub forma averii unită cu ereditatea.

Este dar foarte greșită ideia acelor cari pretind că boierimea la noi a fost o consecință a funcțiunilor. Nu, boierimea era o clasă socială alături sau adesea confundându-se cu clasa dregătorilor, cari de sigur mai tot-d'a-una se recrutasă dintre boieri.

Însuși Domnul, când nu era moștenitor de drept, se alegea dintre boieri. La rîndul său avea dreptul de a face boieri chiar din oamenii de jos, dându-le funcțiuni înalte și moșii. Din cauză că funcțiunea aducea cu sine o distincțiune socială, ea se numea *boierie*. Așa că putea fi cine-va

1. *Conduratu*, Relațiunile Ȣerei Românești și Moldovei cu Ungaria, p. 39—47.

boier din naștere fără a avea boierie, adică funcțiune. Boieria în sens de nobleță era hereditară, funcțiunea nu.

De aceia copiii de boieri se dedeau de mici pe la boieri sau Domn, ca să înainteze în funcțiuni.

Origina cuvântului Boier este slavonă. În textele vechi nobilii sunt numiți *boieri* și *boiarini*, de la cuvântul slav *boljar*, *boljarin*, adică om deosebit, bun luptător. Ast-fel găsim aceste cuvinte în Codurile Vasile Lupul și Matei Basarab. E natural să fie așa. Clasa nobiliară s'a format la noi pe timpul influenței slavo-bulgare (Imperiul I și al II-lea Româno-Bulgar), căci mai înainte Românii duceau viață păstorească în munți. Înainte de această stare de păstorie, pe când elementul roman nu părăsise Dacia, ființa firește ore-care nobleță (duces militanei).

Dregătorii erau plătiți la început în dare de pământuri ca recompensă pentru principala lor dregătorie, care era serviciul militar. Mai târziu Domnul le lăsa o parte din veniturile bunurilor ce administrau. Ei n'aveau lefi fixe. Aceste venituri erau teritoriale, s. es., pentru Banul Craiovei, care la noi a fost cel mai mare seignor după Domn, sau în prestațiuni. Ast-fel Logofetul lua de la punerea pecetei domnești; Spătarul lua de la Călărași orz, fîn, lemne.

Cu drept cuvânt d. Xenopol¹ vede aci un semn

1. Ist. Rom., II, p. 231 urm.

caracteristic al sistemului feodal: împărțirea veniturilor Statului cu funcționarul.

Un alt semn caracteristic este și confusiunea puterii suverane (puterii politice) cu dreptul de proprietate. Acest semn îl găsim și la noi în vechile timpuri. Domnul era proprietarul țerei sale: „Domn stăpânitor a tótă Țara Românescă“.

În istoria proprietății la Români vechi vedem, ca și în Dreptul feodal, cele două mari categorii de proprietăți: 1°) cele boierești, concesate de Domn; 2°) cele libere (alodiale) ale moșnenilor și rězașilor. Pe acestea Domnul le confirma, nu le crea. Proprietățile mănăstirești le putem considera alături cu cele boierești, de același caracter: feudale. Probă neîndoelnică că la noi a esistat sistemul feudal cu nobleță ereditară sunt mai multe documente. Domnul era marele seignor, care avea sub sine alți seignori, sau el însuși recunoștea un seignor mai mare. Așa avem jurământul „boerului român“ Costea, din timpul lui Alexandru cel Bun (1402); jurământul boerilor consiliari ai lui Ilie Vodă din anul 1435.¹ Poloniî nu se mulțumeau numai cu jurământul de credință al Domnului; ei cereau ca și Boerii să jure credință, chiar dacă s'ar abate Domnul.

Petru Alexandru, Domnul Moldovei, făgăduște credință „după chipul închinărei“ (adică după obiceiul hommagiului) sacrei Majestăți a lui Si-

1. *Conduratu*, I. c., p. 325—6, 359.

gismund August al Polonilor (jumătatea secolului al 16-a).¹

Cel mai interesant și doveditor document îl găsim în colecțiunea d-lui Hașdeu (Archiva ist. II, p. 23). Ștefan-Vodă cel Mare, cu toți vasalii săi recunoște, la 1485 Sept. 15, suzeranitatea regelui polon Cazimir III (la Colomea, unde s'a dus însuși voevodul), ca să aibă ajutor contra Turcilor. În acest act găsim cuvintele: armaș, omagiū, jurământ, boiarii, (feude) bunuri ereditare, plecarea capului, sărutatul, vassal.

Sistemul nobiliar și feudal a fost mai puternic și mai trainic în Moldova și în Oltenia, decât în Valachia mare. În Moldova, din cauza influenței polone, în Oltenia din cauza influenței ungare și mai cu seamă din cauza influenței Basarabilor. Valachiī, din contra, erau influențați de Sârbi, Greci și Bulgari, popore la cari deosebiriile sociale din ce în ce începuseră a se șterge.

Alte dovezi ale vieții feudale ce a existat și în Valachia, găsim în t. IV al Dicționarului limbii istorice și poporane a Românilor de D-1 Hașdeu.

1) Într'o diplomă din 1233, Regele Bela IV vorbește despre Contele Conrad (sas sau ceh?), căruia i-a dăruit pământul numit Loviște, de la riul Lotru până unde se varsă în Olt. La gura Lotrului, Contele făcuse un mare castel, căzut

1. *Xenopol*, l. c. III, p. 58—9.

mai în urmă în mâna Românilor, cari l'au dărâmat (Castelul *Domnișor*. Domnișor altă dată însemna pretendent la domnie). Din acest mic principat, Seignorul Conrad se pregătea să usurpeze pe marii Seignori Bassarabi.

2) In „Origina Bălăcenilor“ găsim alte dovezi. D. Hașdău ne spune că Bălăcenii au stăpânit teritoriile întinse la Dunăre (Balaciū). Ei au avut blason confirmat de curtea din Viena: leul cel judiciar cu sabia și cu cumpăna, în fața unui rîu, reprezentând demnitatea de knéz în Teleorman. (T. IV, pag. 147). In familia Bălăcenilor a și existat Conteșul Badea Bălăceanu.

3) In privința familiei nobile a Bassarabilor, d. Hasdău crede că *Sarabi* era o castă nobiliară la Daci, din care se recrutați principii și pontificii; că din cuvintele *Ban* și *Sarab* s'a făcut Bassarabi (t. IV, p. 255).

Din cele de mai sus se vede dar că aliniatul 2 al art. 12 din Constituțiune:

„Titlurile de nobleță străină, precum: principii, grafi, baroni și alte asemenea, *ca contrarii vechiului așezămînt al țerei*, sînt și rămân neadmise în Statul român“

cuprinde, istoricește vorbind, un neadevăr, când socotește „contrarii vechiului așezămînt al țerei“ titlurile nobiliare, boerești.

V

Trecem acum la *legislațiunea fanariotă*. Vom conduce acest studiu până la noua codificare generală, tradusă după legiuirea francesă.

„S'a zis, și pôte cu drept cuvînt, că, dacă pe terenul politic propriu zis, epoca domniilor fanariote a fost un veac de înjosire, pe câmpul cultural însă, și în multe direcțiuni, Fanarioții au lăsat brazde necunoscute până la ei.

Opera lor legislativă n'a fost de cât o continuare. Venind în urma lui Matei Bassarab și Vasile Lupul, Domnii greci găsesc în țările române un Drept scris de origină bizantină.¹ Fôrte puțin aplicat în ordinea afacerilor publice și private, acest Drept bizantin avea rost și înțeles în trebile bisericesti și mănăstirești. În orîce alt prilej, Românii aveau un alt așezămînt: nescrisul „Obiceiul al pămîntului“. Cu un caracter mai tot-d'a-una schimbăcios, dar traînic cu tôte acestea în principiile conducătoare, această legiuire nescrisă, liberă și vie, a trecut din generație în generație.

1. După părerea mea, acest drept scris de origină bizantină ne-a venit mai ales la început prin mijlocirea poporului slav de Sud. Aceiași credință am arătat-o la an. 1878, în teza mea inaugurală de doctorat: „Je crois plutôt que les Basiliques ont été apportées sur la rive gauche du Danube, au XII siècle lors de la formation de l'Empire Roumano-Bulgare. A cette époque, elles étaient déjà connues des Bulgares, car elles avaient été introduites dans toute l'étendue de l'Empire de Byzance“. (*De la Puissance du Mari*, pag. 178).

Incorporate sau utilizate, normele „Obiceiului“ primesc când un pretins loc în codificările problematice ale lui Alexandru Vodă cel Bun și Radu Vodă cel Mare, când o sancțiune, ca în Așezământul lui Michaiță Vitezul asupra „Rumâniei“, când o modificare datorită timpului, ca oprirea dată de Stefan-Vodă Racoviță (1764) pentru căsătoriile străinilor parveniți cu pămîntence din neam boeresc.

Cu sfârșitul secolului XVIII mai ales, începe pentru legiferarea românească o eră nouă. Geniul particular al poporului se șterge, dispare din ce în ce mai mult. De acum *Basilicalele*, ca și anteriorele *Novelle* ale lui Justinian, Leon și altor împărați bizantini, aveau să fie mai riguros aplicate la toate afacerile, fiind mai pe dintregul puse la înțelesul comun. Din pricina înlesnirii, la noi, ca și în Bizanț, se întrebuintău niște manuale juridice grecești, mai mult niște colecțiuni prescurtate, de cât niște adevărate comentarii. Cu timpul, aceste manuale câștigă o autoritate egală cu a legilor; mai ales *Institutele lui Theophil* și *Manualul lui Harmenopulos* avură o reputațiune însemnată în tot Orientul Europei. Culegeri, extrase din dispozițiunile une ori prea lungi, alte ori întunecate și contradicțoare ale legilor împărătești, lucrările amintite răspundeau la o trebuință resimțită. Pe vremea declinului mereu crescând al Bizanțului, și de la secolul XV încoace, legiuirile variate și risipite cereau neapărat o co-

lecționare, o orânduire metodică, orî mai cu sémă o alegere inteligentă și desevărșită.

La anul 1786, Domnul Al. Ipsilanti dădu Munteniei un Codice Civil, folosindu-se de opera lui Harmenopulos. *Pravilnicésca Condică* zicea, în decretul voevodului, că locuitorii Valachiei urmau uneori împărăteștile pravile, alteori obiceiurile pămîntului. — Acéstă Condică, asemenea în multe cu viitorea Pravilă a lui Caragea (1817), era publicată în limba grécă.

Ca drept subsidiar în tóte împrejurările grele, se apela, pe vremea codificărei lui Ipsilanti, la legile împărătești. De aci isvoraū numeroase abuzuri, mai ales că Basilicalele, Novellele și alte Colecțiuni de legi erau publicate în limbile elină ori latină, cunoscute de prea puținii.

Din timpul lui Al. Moruzi Vodă (1804) neconsiderarea lucrărei lui Harmenopulos, atât de prețuită sub voevozii fanarioți dinainte, este recunoscută într'un hrisov domnesc de la Callimah-Vodă (1817). Aci se afirmă că, pe vremea lui Moruzi chiar, nu constitueau legea pămîntescă comentariile, ci numai Basilicalele.

Inercarea de traducere și alcătuire a lui Carra, însărcinat de Moruzi-Vodă, a rămas neterminată.

Cel dintâiu Manual de legi în limba română a fost făcut de Andronache Donici, vestit jurisconsult. Acéstă culegere prescurtată din legile împărătești, tipărită la Iași (1814), e un fel de repertoriu al materiilor de jurisprudență, cu tri-

miteri la legile din Basilicale și Dreptul roman.

La an. 1817 se publică în Moldova Codul de legi al lui Calimach-Vodă (tradus în românește la anul 1832). Boerii țerei, într'o Obștească Adunare, au găsit cu cale să se culégă din cărțile împărătești cele mai folosite părți, ce se vor uni cu „Obiceiul pământului“, pentru a forma o condică de legi îmbunătățită.

În același timp (1817) Voevodul Caragea din Muntenia face un extract din Basilicale, și mai exact o imitație a manualului lui Harmenopoulos. E interesant pasagiul următor din punerea în lucrare a Condicei: „Țara Românească având din vechime Canóne pentru cele în parte drepturi ale locuitorilor săi, ale sale nescrise și nedesluite obiceiuri, ale Condicei sale puține și nedesăvârșite pravili înscris, care și nefiind destoinicie, nu putea cumpeni, nici drept a îndrepta dreptatea fie-căruia, de aceea și era silită a năzui la pravilele împărătești ale Românilor și a se sluji în toate aceste pravili.“

Regulamentul Organic a ținut să cuprindă că și pe terenul curat legislativ va dispune orice s'ar simți netrecute și neprevăzute în condica anterioară.

Codul penal al Moldovei sub Ioniță-Sturdza Vodă (editat întâi la anul 1825), urmăzează legislațiunilor Caragea și Callimach.¹

1. Din studiul inedit al d-lui Gr. Conduratu asupra „Legislațiunei fanariote“.

VI

Cu anul 1839 începe epoca de imitațiune a legislațiunei franceze. Așa la acel an se promulgă un Cod Comercial în Muntenia, tradus după Codul frances. Vine apoi Codul Penal al lui Știrbei-Vodă, sancționat la an. 1852.

Trecând peste „Regulamentul Organic“, un asezământ bogat în dispozițiuni importante asupra Dreptului public și privat, ajungem la timpurile cele mai noi ale țărilor, devenite România, cu legislațiunea imitată și numai imitată.

Ce să zicem de o asemenea legislațiune și de rezultatele ei?

O națiune, ca și o bucată de pământ se formează din diferite stratificări, din aluviuni. Ca și un trunchiū de arbore, ea presintă ochiului observatorului mai multe unde. Trunchiul poporului român este aric. Aparținem adică acelei rase a umanității care represintă nobleța ei. La început, în adevăr, găsim în țările noastre pe Agatirși, Sciți, Geți și Daci. Peste această veche undă arică veni o alta mai puternică: unda romană. Mai târziu avem aluviunea popórelor barbare asiatice. Din înrîuririle acestora, cea mai puternică a fost cea slavă, tocmai pentru că Slavii au venit în țările noastre ca prieteni, nu ca inimiți.

Din aceste trei elemente, cari au format organismul Țărilor Române, cel român și cel slav

aă fost cele mai puternice și aă lăsat urme deosebite: elementul roman trăiește și astăzi din punctul de vedere etnic, din punctul de vedere al rasei, al temperamentului și al limbei; elementul slavon a determinat organizarea politică de altă dată, Dreptul și în mare parte moravurile.

Dreptul Slav consemnat în „Obiceul pămîntului” în cea mai mare parte, și Dreptul Greco-Roman, consemnat în pravilele scrise, aă ținut la noi pînă pe la jumătatea acestui secol, cînd am împrumutat noul Drept frances.

Cînd un popor părăsește instituțiunile sale naționale, pentru a le înlocui cu altele străine, distruge înseși germenii de viață. „Geniul poporului se refugiază în stratele inferioare, și acolo așteptă césul redeșteptării”. Dar de o cam dată și pînă atuncî se stabilesc raporturi factice, se naște o civilizațiune curat artificială și de aparență; instituțiunile sînt fragile, n’aă nici o putere morală, nici vitalitate.¹

Legislația doctrinală, care nu ține sémă de dezvoltarea istorică, de caracterul națiunei, există numai pe hîrtie. Acest fapt mai are ca urmare și o altă anomalie. În Franța codificațiunea a produs un rezultat bun pentru însuși poporul frances. A fost și un element de unificare. Codificarea este unitatea și fixitatea legii. La noi,

1. *Bogisich-Demelic*, Le droit coutumier des Slaves meridionaux, pag. 11 urm.

din contră, codificarea a adus multiplicitatea soluțiunilor juridice, controversa la infinit. Poporul de jos n'are nici o încredere în lege și în judecător. Interpretarea legii este o Magie, pe care avocatul și judecătorul o întorce cum vrea.

Așa s'a întâmplat la noi. Codul Matei Bassarab, afară de partea sa bisericască, nu s'a aplicat nici o dată, tocmai pentru că era o lege imitativă. Multe din principiile Codului Napoleon nu se aplică nici azi la noi.

Mult timp după promulgarea noului Cod de Procedură Civilă s'a continuat cu aplicarea Procedurei celei vechi. Iar în materie politică știm că regimul parlamentar este cu totul falsificat. Majoritățile se aleg de Guvern, iar nu Guvernul de majorități, nici majoritățile de alegători.

În materie administrativă, descentralizarea este un cuvânt ce n'are sens.

Dreptul fiind un organism, ca toate organismele se supune unor legi naturale. Bogisich observă cu drept cuvânt că se întâmplă Dreptului original când este comprimat, ceea ce se întâmplă oricărui organism comprimat. Dreptul nostru este un trunchiū care are două ramuri: o ramură a Dreptului original, produsul obiceiului pământului, și alta a Dreptului scris. S'a tăiat adânc prima ramură. Fatalmente nu s'a mai putut desvolta. Desvoltatu-s'a măcar cea d'a doua? Mai de loc, căci 'i lipsește seva, sângele propriū, singur dătător de viață.

Dreptul nostru scris este Dreptul Europei occidentale aprópe în întregul său. Este óre-cum zadarnic a'l comenta, căci în țările, a cărui conștiință este el, se înțelege, se comentéză mult mai bine. Afară de câte-va puține articole din Codul Civil schimbate, pe tóte cele-lalte le găsim comentate gata de Francezi și Belgieni. Ce ar putea fi un comentar român? O palidă imitațiune.

Iacă un jurisconsult de valórea lui Păucescu. Ce însemnătate ar fi avut comentariul său asupra Legei Caragea! Ce valóre are comentariul său asupra obligațiunilor? Espunerea teoriilor lui Merlin, Marcadé, Laurent, Demolombe, înșirate în românește într'un stil curgător, inteligibil și folositor pentru cine nu știe franțuzește.

Legea nouă impusă nefiind expresiunea conștiinței naționale și a trebuințelor, este primită cu desgust, și se fac tóte silințele pentru a o fraudă.

Ast-fel, sătenii, știind complicațiunea formelor testamentare și înlesnirea anulărilor, înlocuesc testamentele cu acte de vânzare. Judecătorii, ei înșiși știind ce flexibilă e legea imitativă, de multe ori părăsesc terenul juridic, disprețuesc povața lui Bacon de a judeca în principiu, și transformă cestiunile de drept în cestiuni de fapte, de apreciere, pentru a evita cassările.

The first of these is the fact that the
 system of taxation is not uniform
 throughout the country. In some
 districts the tax is very low, while
 in others it is very high. This
 is due to the fact that the
 government has no power to
 levy a uniform tax. It is
 necessary for the government to
 levy a tax which is sufficient
 to meet its needs. This is
 why the tax is not uniform.
 The second of these is the fact
 that the system of taxation is
 not equitable. In some districts
 the tax is very low, while in
 others it is very high. This
 is due to the fact that the
 government has no power to
 levy a uniform tax. It is
 necessary for the government to
 levy a tax which is sufficient
 to meet its needs. This is
 why the tax is not uniform.
 The third of these is the fact
 that the system of taxation is
 not efficient. In some districts
 the tax is very low, while in
 others it is very high. This
 is due to the fact that the
 government has no power to
 levy a uniform tax. It is
 necessary for the government to
 levy a tax which is sufficient
 to meet its needs. This is
 why the tax is not uniform.

